

Наталія ДІЧЕК

До втілення ідей
К. Д. Ушинського
про педагогічну психологію:
експериментальні
дослідження
І. О. Сікорського

Нам, педагогам, які живуть на початку XXI ст., видається цілком аксіоматичним положення про те, що для оптимізації навчально-виховного процесу треба враховувати й використовувати закономірності розвитку і форми вияву психіки дитини—учня—студента. Саме спираючись на результати психолого-педагогічних досліджень, можна успішно конструювати зміст освіти, добирати відповідні методи навчання і виховання, розробляти підручники і посібники, а також засоби адекватного впливу на особистість для подолання (або корекції) недоліків у різних сферах її розвитку. Однак ці загальні принципи побудови навчально-виховного процесу до середини XIX ст. не були основоположними і для того, щоб довести їх базове значення, кільком поколінням вітчизняних і зарубіжних учених довелося наполегливо вивчати психічну природу особистості, оприлюднювати результати своїх спостережень і дослідів щодо специфічності психічного (інтелектуального, емоційного, вольового) розвитку людини в різні вікові періоди, а потім переконувати освітянський загал у необхідності враховувати і запроваджувати висновки експериментальних досліджень у навчально-виховну практику.

Серед перших вітчизняних учених, які поширювали ідеї про необхідність поєднання здобутків педагогіки з досягненнями інших наук про людину, насамперед з психологією і фізіологією, є ім'я видатного вітчизняного вченого Костянтина Дмитровича Ушинського. Власне його вважають основоположником вітчизняної педагогічної психології як галузі, покликаної шукати і виявляти найефективніші способи здійснення процесів навчання і виховання.

Педагогічний психологізм (С. Гончаренко) XIX ст., як рух педагогічної думки, опозиційний до ідей так званої гербартианської шкільної системи, активізував дослідження психічного розвитку дітей, що, поступово розширюючись і поглиблюючись, спонукав до проведення різноманітних педагогічних експериментів і, врешті, сприяв створенню наукових основ педагогічної психології.

Самобутнім теоретичним досягненням К. Ушинського в руслі описаного руху стало те, що, спираючись у своєму творі «Людина як предмет виховання...» (1868) на нагромаджені на той час світовою психологічною наукою матеріали, він зміг підпорядкувати ці знання обґрунтуванню антропологічного підходу в педагогіці. Як зазначав видатний психолог XX ст. С. Рубінштейн, К. Ушинський першим у вітчизняній науці показав необхідність розгляду всіх сторін психіки людини в цілісно-особистісному, а не у вузькофункціо-

нальному плані, подав тлумачення «психічних процесів не лише як «механізмів», а як діяльності людини, завдяки чому вони одержали справді змістову характеристику» (Основы общей психологии. — Спб.: Питер, 2007. — С. 81).

Ще однією важливою особливістю, притаманною саме науковому підходу Костянтина Дмитровича, С. Рубінштейн вважав те, що «антропологія у нього виступала як антропологія педагогічна (курсив С. Рубінштейна)», тобто людина розглядалася не як біологічна особина із зумовленими її організацією незмінними властивостями, а як предмет виховання, у ході якого вона формується і розвивається (Там само). Включення розвитку особистості до процесу виховання покликано забезпечити ставлення до підростаючої людини як до суб'єкта, а не лише об'єкта виховної діяльності вчителя. На думку К. Ушинського, виховання відіграє значну роль у формуванні психіки дитини, воно може значно розширити межі людських сил, особливо коли ґрунтується на знанні людської природи. Тому він писав: «Ми радимо педагогам вивчати якнайпильніше фізичну і душевну природу людини взагалі, вивчати своїх вихованців і обставини, що їх оточують, вивчати історію різних педагогічних заходів, ... керуватися набутими знаннями й своєю власною розсудливістю» (Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибр. пед. тв.: В 2 т. — К.: Рад. шк., 1983. — Т. 1. — С. 219).

Нарешті, слід наголосити, що вся педагогічна концепція К. Ушинського, у тому числі й педагогічна антропологія, прийнята ідеєю про особливе значення діяльності людини як суб'єкта праці, яку він розглядав у єдності її психічного і виховного значень. Педагог тлумачив працю як діяльність, причому діяльність цілеспрямовану:

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

«Праця, як ми її розуміємо, є така вільна і погоджена з християнською моральністю діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної необхідності її для досягнення тієї чи іншої істинно людської мети в житті. ...Виховання повинне розвинути в людині звичку і любов до праці; воно повинне дати їй можливість знайти для себе працю в житті ...» (Праця в її психічному і виховному значенні // Вибр. пед. твори: В 2 т. — К.: Рад. шк., 1983. — Т. 1. — С. 107, 113).

В умовах історичного періоду середини ХІХ ст., коли психологія виступала переважно як «умоглядний придаток до ідеалістичної філософії» (Г. Костюк), новаторськими були думки К. Ушинського про те, що педагогічна психологія має розвиватися як дослідна наука. Саме в цьому контексті розглянемо здобутки українського психіатра, психолога і педагога Івана Олексійовича Сікорського (1842—1919), які слід актуалізувати у зв'язку із загальним процесом реконструкції і відтворення справжньої картини розвитку національної історії педагогіки, що відбувається нині.

Історіографія праць, присвячених вивченню спадщини К. Ушинського, є дуже значною за кількістю і обсягом. Починаючи з другої половини ХІХ ст., творчість К. Ушинського ґрунтовно досліджували і популяризували російські та українські вчені. Зокрема, спадщину педагога у аспекті розвитку дидактичних основ навчання дітей аналізували в Росії — Л. Модзалевський, Д. Семенов, О. Водозова, М. Песковський, П. Каптерев, В. Струминський, Є. Мединський, М. Гончаров; в Україні — М. Демков, М. Маккавейський, С. Чавдаров, М. Даденков, М. Грищенко, О. Романовський, М. Рибакова та ін. До аналізу психологічної спадщини Костянтина Дмитровича зверталися І. Скворцов, Б. Ананьев, Г. Костюк, П. Зін-

ченко, Д. Ніколенко, П. Чамата та ін.

Серед численних студій є й такі, де простежується вплив ідей учителя учителів, як справедливо називають Костянтина Дмитровича, на подальший розвиток педагогіки, втілення його думок у діяльності і творах таких педагогів, як Х. Алчевська (О. Мазуркевич), М. Корф (І. Пуха), Т. Лубенець (В. Волошина), А. Макаренко (В. Перепелиця), В. Сухомлинський (П. Лисенко). Однак ще не був предметом дослідження доробок І. Сікорського у зв'язку із започаткуванням К. Ушинським такого наукового напрямку, як педагогічна психологія.

Водночас вважаємо за потрібне наголосити, що останній, виданий в Україні, бібліографічний опис праць К. Ушинського й літератури про його життя, діяльність і творче використання ідей педагога побачив світ ще в 70-ті роки ХХ ст. Таким чином, варто запланувати створення оновленої бібліографії.

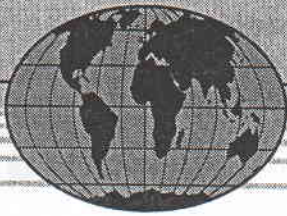
Отже, мета статті — на основі зіставлення ряду психолого-педагогічних положень, які містяться у працях К. Ушинського та у спадщині українського психолога і педагога І. Сікорського, довести, що І. Сікорський був одним з перших психологів і педагогів-експериментаторів, послідовників ідей К. Ушинського про необхідність побудови навчального процесу на психологічній основі.

У вже згаданій праці «Людина як предмет виховання...» К. Ушинський узагальнив визначальне положення стосовно взаємозв'язку педагогіки як науки про виховання з широким колом *антропологічних наук*, хоча вони на той час, за твердженням великого педагога, і «перебували у цілковитому дитинстві, бо багато наук, із законів яких вона (педагогіка) має черпати свої правила, самі ще недавно тільки стали справжніми науками й далеко ще не дося-

гли своєї досконалості» (С. 199).

Власне, до К. Ушинського і Я. А. Коменський, і Дж. Локк, і Ж.-Ж. Руссо, і Ф. Фребель зазначали, що процес навчання слід будувати на психологічній основі, але самої основи фактично ще не було створено. Лише в середині ХІХ ст. з розгортанням вивчення особливостей психіки дошкільнят почався період активного накопичення даних від спостережень за розвитком дитини з перших днів її життя. Хоча поштовхом до поширення таких студій слід вважати опис психічного розвитку хлопчика від немовляти і до трьох років, здійснений німецьким філософом Тідеманом (1787), однак до середини ХІХ ст. цей вид фіксування процесу зростання маленької людини не набув поширення.

Із збільшенням наукового інтересу до засад формування людської особистості розпочалися спочатку аматорські, тобто здійснювані батьками-нефахівцями, а згодом і професійні описи-спостереження за природним процесом розвитку дитини. Найчастіше такі дослідження у формі хронік-записів проводилися вченими над власними дітьми. Так, Ч. Дарвін опублікував «Біографічний нарис однієї дитини» (1877) — щоденник спостережень за своїм сином, проведених ще у 30—40-х роках. Великий інтерес викликали публікації подібних емпіричних спостережень, виконаних німецьким ученим А. Кусмаулем (1859) та французьким І. Теном (1876), німецькими фізіологами Рільманом і Вітовським (1878) та ін. У цьому аспекті наголосимо, що посилення інтересу до початкового етапу розвитку людської особистості було спричинене такими тогочасними об'єктивними чинниками, як інтенсивний розвиток теорії еволюції в біології і її поширення в наукових колах, зростання популярності філософської діалектики Г. Гегеля. Таким чином, не сам по собі ро-

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

звиток психологічних ідей, а нагальні потреби суспільства в освіченні дедалі ширших кіл дитячого населення, прирощення природничо-гуманітарного знання привели до інтенсивного вивчення дитячої психіки.

Новий етап у дослідженні психічного розвитку дитини, на думку сучасного історика психології М. Ярошевського, відкрила книга німецького фізіолога В. Прейера «Душа дитини» (1882), що стала підсумком багаторічних щоденних спостережень автора за розвитком дитини, які він фіксував тричі на день. Таку ж оцінку дослідження В. Прейера в контексті характеристики методологічних засад експериментальної психології можна знайти й у С. Рубінштейна. Загалом, окрім цінності натуралістично точно занотованих багатючих спостережень, тобто конкретного дослідного матеріалу, німецький учений зробив принципово важливий висновок про те, що душа немовляти не є «чистою дошкою», яка заповнюється з набуттям нею власного життєвого досвіду. Подібний погляд на природу дитини був усталений у той час. Натомість В. Прейер доводив, що «ще до народження дитини білий аркуш її нервово-психічної організації списаний уже безліччю неясних, нерозбірливих і невидимих знаків, що є слідами чуттєвих сприймань, які відчували минулі покоління» (Душа ребенка. Наблюдения над духовным развитием человека в первые годы жизни / Пер. с нем., редакция и предисловие профессора И. А. Сикорского. — Спб.: Изд. А. Е. Рябченко, типография А. С. Суворина, 1891. — С. 10). Уважні спостереження дали підстави німецькому дослідникові стверджувати, що «спадковість грає у психогенезі (людини-прим.) таку саму важливу роль, як і особистісна діяльність» (Там само).

На тлі оглядово представлених особливостей розвитку пе-

дагогічної психології у ХІХ ст., яку К. Ушинський тлумачив як досвідну науку, покликану будувати свої висновки на фактах, спостереженнях, а не на умовних міркуваннях, внесок у цю галузь вітчизняного дослідника І. Сікорського постає особливо рельєфно.

Перед тим, як проаналізувати вклад І. Сікорського у психологічну педагогіку, зазначимо, що саме він у 1891 р. переклав російською мовою працю В. Прейера, доповнивши її власними висновками із спостережень за розвитком своєї старшої доньки Лідії, а також дітей з виховного будинку в Санкт-Петербурзі, що його Іван Олексійович відвідував як лікар-психіатр (1873—1885). Таким чином, як і видатні вітчизняні вчені В. Бехтерев (у 80-х роках ХІХ ст.) і М. Ланге, І. Сікорський уже в 70-х роках захоплювався проведенням спостережень за послідовністю виникнення і ускладненням усіх психофізичних проявів дитини.

Пояснюючи причини, що спонукали тогочасних учених до вивчення психіки (душі) дитини, І. Сікорський писав у вступі до книжки В. Прейера: «...найважливіша частина психології, яка стосується періоду дитячого віку, належить до найменш розроблених відділів, і всі основні положення, якими керується педагогія, запозичені з психології дорослої людини. За таких умов будь-який крок уперед у вивченні психології дитинства набуває першочергового значення для науки і мистецтва виховання» (Душа ребенка. Наблюдения над духовным развитием человека в первые годы жизни. — С. 1). Саме в тому, що В. Прейер проводив свої спостереження «за методом точних наук», І. Сікорський і вбачав найбільше досягнення німецького фізіолога.

Свою власну експериментальну роботу Іван Олексійович розпочав ще у 70-х роках, коли зацікавився вивченням питання

щодо стомлювання учнів гімназії у процесі розумової праці. Результати дослідження він виклав у статті «Про явища стомлювання під час розумової праці в дітей шкільного віку» (1879), аналіз якої показує, що на основі сформульованої гіпотези («розумова втома виявляється певними змінами психомоторної діяльності» (Здоровье. — Спб: Типография Н. А. Лебедева, 1879. — Т. У. — Год шестой. — С. 32) учений цілеспрямовано здійснив організований широкомасштабний психолого-педагогічний експеримент. Мета експерименту полягала у встановленні факту появи змін у розумовій діяльності учнів протягом шкільних уроків через дослідження часткових сфери їхніх психічних проявів, якою вчений обрав письмове мовлення. Доцільність зазначеного підходу до з'ясування обраної проблеми І. Сікорський обґрунтовував тим, що психомоторні рухи тісно пов'язані з процесами, які відбуваються у свідомості, подібно до того, як міміка і жести споріднені з почуттями (Там само).

Обравши за відправну точку для реалізації дослідження письмове мовлення, І. Сікорський пояснив цей вибір так: поперше, залишається матеріальна пам'ятка виконаної роботи, по-друге, письмове вираження слова дає змогу зробити його аналіз (Там само. — С. 33). Ще однією умовою, накладеною вченим на хід експерименту, став добір виду мовленнєвої роботи, запропонованої для виконання дітям, а саме: диктант рідною мовою як найменш стомлюючий вид навчальної діяльності, як вправа, що вимагає, на думку дослідника, «найменшого напруження розумових здібностей». Водночас слід наголосити, що саме письмове мовлення Іван Олексійович тлумачив як складний психофізичний акт, що складається з трьох окремих актів, які виникають один за одним: слухання

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

того, що диктують (виникнення слухових і зорових образів); відтворення почутого подумки (мислення в думці); переклад «мисленого подумки» у графічне зображення, власне, в акт писання (О явлениях утомления при умственной работе у детей школьного возраста. — С. 36).

У кожному з актів, пояснював учений, особа може припуститися помилки: у першому акті це набуде значення недочутого або недобаченого, у другому виявиться як порушення звукового складу написаного слова, у третьому — буде приводом до помилкового написання букви. Не беручи до уваги помилки першого акту, як неістотні для розглядуваної проблеми, учений надав значення хибам другого і третього актів, відповідно назвавши їх фонетичними і графічними. Саме вони, на його думку, становлять основну кількість неточностей на письмі.

Подальшим кроком у проведенні експерименту було прийняття вченим рішення про проведення двох диктантів, один з яких передбачався до уроків, а другий — о третій годині дня. Щодо оцінкової кваліфікації помилок, які фіксувалися в учнівських роботах, то до уваги бралися лише ті помилки, які прийнято вважати «описками», мимовільними огріхами, що залежать не від незнання чи неухважності, а від «інших, зовсім невідомих причин». У статті І. Сікорський наголосив, що граматичні помилки, які відображають рівень грамотності чи засвоєння правил, «неможливо виміряти» (Там само. — С. 34).

У дослідженні взяли участь учні гімназії з 1-го по 6-й клас, причому більшість молодших класів складалася з трьох відділень, 4—5-х класів — з двох відділень, а 6-й мав одне відділення. З тексту випливає, що в молодших класах І. Сікорський провів по два диктанти зранку і по два — після уроків. Загалом для вивчення питання він роз-

глянув 1500 робіт, що становило 18 друкованих аркушів, кожен з яких містив близько 40 000 букв (Там само. — С. 33).

Результати вимірювань фіксувалися в таблиці, кожне число якої являло собою середнє арифметичне значення кількості описок із розрахунку, що за одиницю відліку взято 100 літер тексту і 100 учнів.

Проаналізувавши сукупність описок, зроблених учнями в диктантах, І. Сікорський обґрунтував класифікацію таких помилок: 1. Описки фонетичні («артикуляторні»), які діляться ще на 5 підгруп залежно від виду. 2. Описки графічні, що стосуються помилок у зображенні звуків (наприклад, коли в букві «ш» учень пише чотири вертикальні лінії). 3. Описки психічні, до яких віднесено пропуск слова, заміна одного слова іншим, близьким за змістом, а також словом, що не є аналогом. 4. Описки, які неможливо чітко визначити (Там само. — С. 37—38).

Розподіл помилок за їх характером дав підстави І. Сікорському зробити висновок, що найпоширенішими серед описок (73 % від ста описок) є фонетичні, серед яких, у свою чергу, найчастіше трапляються заміни і пропуски букв (67,5 %), а подвоєння і перемішування становлять тільки 5,5 %. На графічні, психічні і невизначені описки припадало відповідно 11 %, 6,5 %, 8,5 %. Коли вчений порівняв результати й характер описок у доурочний і післяурочний час, то з'ясував, що крім збільшення всіх без винятку видів описок, змін, пов'язаних з їх характером, не спостерігалось.

Загальний висновок І. Сікорського полягав у тому, що післяурочний диктант порівняно з уранішнім показав зростання описок у середньому на 33 %. Таке зниження точності письмової роботи, як підсумував учений, «прямо пов'язане зі зменшенням здатності розрізняти малі психофізичні розбіж-

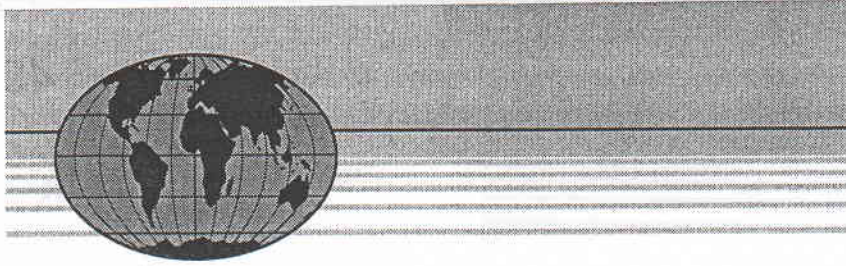
ності, із послабленням гостроти пам'яті і з появою психічного роздратування (подразнення), що свідчить про стомлення нервово-психічного механізму» (Там само. — С. 42).

Проаналізована стаття показує, що І. Сікорський першим серед вітчизняних науковців провів і оприлюднив експериментальне дослідження з педагогічної психології, чим сприяв утіленню в життя ідей К. Ушинського й розвитку цієї галузі знань. Зазначена публікація була перекладена французькою мовою для бельгійського видання з питань гігієни «Annales d'hygiène publique et Belgique» (1879), а також надрукована англійською мовою у фаховому часописі «Журнал з виховання» («The Journal of Education», 1880).

Згодом (1880) за державним дорученням І. Сікорський як приват-доцент клініки психічних і нервових захворювань при Військово-медичній академії у Санкт-Петербурзі був відряджений до Вольської військової прогімназії для ознайомлення з її організаційно-педагогічними засадами, а також для спостереження за процесом виховно-виховної справи.

Спіраючись на спостереження за станом фізичного, розумового та морального розвитку вихованців Вольської прогімназії та учнів інших закладів, загалом понад 150 дітей, І. Сікорський сформулював свої міркування щодо виховання «важких дітей», які виклав у доповіді «Про дітей, важких у виховному сенсі», проголошеній на IV Міжнародному конгресі з гігієни, що відбувся в м. Женеві (1882). Це питання вважалося важким і нерозробленим у той час, тому викликало великий інтерес.

Важливо зазначити, що в дослідницькій роботі вчений використовував широке коло різноманітних відомостей про дітей, не обмежуючись лише спостереженнями за ними, під час яких фіксував їхні фізичні і пси-

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

чісні властивості й особливості. Зокрема, він докладно знайомився з обставинами життя учнів у навчальному закладі й у дошкільний період, для створення їхніх психологічних біографій вивчав характеристики, які щороку складали вихователі прогімназії. Крім того, дослідник проаналізував атестаційні зошити, що у військово-навчальних закладах, на його думку, велися дуже ретельно і ґрунтовно. У цих зошитах записували відомості про навчальні успіхи вихованців, про їхню поведінку і вчинки. Згадану документацію І. Сікорський вважав надзвичайно «цінним матеріалом для розумової і моральної статистики учнів» (О детях трудных в воспитательном отношении // Сб. науч.-лит. ст. по вопр. общест. психологии, воспитания и нервно-психической гигиены: В 5 кн. — К.: Типогр. С. В. Кульженко, 1899. — Кн. 2. — С. 170). Учений намагався також визначити вплив навчального і виховного плану школи на учнів.

На основі проведених досліджень І. Сікорський обґрунтував класифікацію «важких дітей» за п'ятьма типами, виходячи з нервово-психічного стану учнів. Він докладно схарактеризував кожний з виокремлених типів. Крім того, зазначаючи серед сукупності інших причин моральної і розумової відсутності учнів чинник *хронічної втоми*, вчений умотивував стадії розвитку цього явища. Вочевидь, він продовжив і розвинув свої розпочаті раніше дослідження розумового стомлювання дітей.

Головна мета виступу вченого на конгресі полягала в доведенні необхідності відрізнити в понятті «важкі діти» природну відсталість і відсутність, спричинену специфічними умовами росту організму дитини й розвитку її фізіологічних функцій. Реакція зарубіжного наукового загалу на висловлені положення була дуже позитивною, а самого доповідача назвали першопрохідцем

у галузі дослідження дітей, важких у виховному відношенні. З того часу офіційно визнавалося, що крім двох основних категорій «важких дітей» (розумово відсталі та малолітні правопорушники) існує ще одна категорія: діти, важкі у виховному відношенні (Там само. — С. 8).

Проведені І. Сікорським дослідження «важких дітей» підвели його до висновку про необхідність розширення кола спостережень за дітьми з метою встановлення моменту зародження (започаткування) труднощів у вихованні. Для цього він вирішив розпочати вивчення дітей більш молодшого віку — дошкільного. Вчений здійснив ряд спостережень у Санкт-Петербурзькому виховному будинку, у відділі законних дітей.

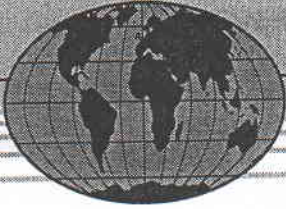
Узагальнюючи результати обстеження дітей дошкільного та шкільного віку, І. Сікорський наголошував, що «значна частина відхиленнь у характері та розумовому розвитку дітей виникає у віці першого дитинства (тобто в період від народження до семи років), а деякі виникають через хворобливу спадковість». А тому, стверджував учений, починати впливати на малюків потрібно якнайраніше. Такий висновок характеризувався новизною, оскільки в тогочасній педагогіці визнавалося за доцільне «перечекати» до настання перехідного віку дитини, коли вади можуть зникнути самі по собі (Сикорский И.А. Воспитание в возрасте первого детства — Спб.: Изд. А. Е. Рябенко, типогр. А. С. Суворина, 1884. — С. 20—21).

У тогочасній науці не було «чіткого наукового уявлення про природу дитини і про її розвиток у перші роки життя» (Там само. — С. 3). Тому І. Сікорський у праці «Виховання у віці першого дитинства» (1884) запропонував «вийти з купи педагогічного емпіризму й розпочати розробку принципів виховання» (Там само. — С. 4). Зазначаючи, що поява останнім ча-

сом (друга половина XIX ст.) природничо-наукових досліджень таких учених, як Сигізмунд, Дарвін, Куссмауль, Тен, Лобіш, Шульце, Прейер, Фірордт, а також перевидання творів Дж. Локка у сукупності «становлять сучасну психологію дитинства і дають вихідну точку для гігієни і виховання дітей», І. Сікорський пояснює, що у своїй книжці «робить спробу простежити найважливіші фази нервово-психічного розвитку дитини у віці першого дитинства й визначити умови, які сприяють цьому розвитку або можуть сповільнювати його» (Там само. — С. 5).

Зазначена праця вченого заслуговує на окреме дослідження, тому лише додамо, що вона, на думку його наступників, наприклад професора О. Лазурського, стала на довгий час одним з найґрунтовніших і найпопулярніших видань з дитячої психології.

І. Сікорський належав до педагогів, які активно поширювали в суспільстві ідею щодо необхідності педагогічного впливу на дітей з розумовими і психічними відхиленнями. Він вважав, що розумово відсталі діти, «яких не навчили і не розвинули у школі, у майбутньому збільшать загальний відсоток злочинності» (О лечении и воспитании недоразвитых, отсталых и слабоумных детей. — 2-е изд., доп. — К.: Литотипогр. товарищества И. Н. Кушнарев и К, 1904. — С. 3). Поряд з важливістю налагодження цілеспрямованого навчально-виховного процесу у спеціальних навчальних закладах, організацію яких обстоював Іван Олексійович, він також високо цінував виховні можливості праці, виводячи пряму залежність між моральним обличчям особи і її трудовим навантаженням: «Людина починає опускатися морально, коли припиняє працювати». Слід наголосити, що І. Сікорський був прихильником діяльного підходу до навчання і

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

виховання психічно-аномальних дітей і відстоював педагогічну доцільність «невпинного розумового і морального напруження вихованців» (Вопросы нервно-психической гигиены // Сб. науч.-лит. ст. по вопр. общест. психологии, воспитания и нервно-психической гигиены: В 5 кн. — К.: Типогр. С. В. Кульженко, 1900. — Кн. 3. — С. 2).

Виходячи з постулату про те, що медицина розробляє методи боротьби з хворобами людини в ході дослідження патологічних станів здоров'я, І. Сікорський вважав найсуттєвішим для педагогів вивчення різноманітних видів відхилень у розвитку дітей. Зазначимо, що в другій половині XIX ст. ще зберігалися думки про вроджену притаманність відхилень у розумовому розвитку особистості, а тому відкидалася необхідність проведення психолого-педагогічної корекції природи таких дітей. І. Сікорський не дотримував цієї традиційно-консервативної точки зору й надавав великого значення психолого-педагогічним методам, а також ролі вчителя і вихователя у процесі розвитку аномальних дітей. Виступаючи на II з'їзді вітчизняних психіатрів у Києві (вересень

1905 р.), він наполягав на необхідності залучення до педагогічно-корекційної роботи з такими дітьми широкого загалу фахівців — і педагогів, і психологів, і лікарів.

Здійснені І. Сікорським у 70—80-х роках XIX ст. психолого-педагогічні спостереження та наукові висновки з них, поперше, відзначалися новаторським характером; по-друге, сприяли розвитку вітчизняної педагогічної психології; по-третє, створили основу для організації вченим і його доньками в м. Києві (1903) першого на українських землях приватного навчального закладу нового типу — Лікарсько-педагогічного інституту, метою якого було сприяти розумовому, фізичному розвитку важких дітей різних типів та їхньому моральному виправленню.

Якщо відштовхнутися від твердження О. Сухомлинської, що на початку XX ст. «особливо благодатний ґрунт для розвитку нової науки, яка поєднала в собі психологію і педагогіку — педологію, було створено в Росії» і перші власне педологічні дослідження проводили О. Нечаєв, Г. Россолімо, О. Лазурський, В. Кашенко, то треба доповни-

ти цей перелік ім'ям І. Сікорського, який першим зміг поєднати успіхи психології, фізіології, медицини і гігієни з потребами педагогіки. Прикро, що у ґрунтовній праці з історії розвитку психології (Ярошевский М. Г. История психологии. — 3-е изд., дораб. — М.: Мысль, 1985. — 575 с.) прізвище Івана Олексійовича згадується лише раз і то в переліку імен дослідників, які займалися спостереженням за розвитком різноманітних реакцій своїх дітей.

Обмежені обсягом статті, ми зосередилися на найбільш ранніх працях ученого, проте й цього вважаємо достатньо для аргументації того, що творчість І. Сікорського має бути ширше представлена в контексті розвитку української психолого-педагогічної думки XIX—XX ст., адже «у традиціях вітчизняної науки, в її історичному досвіді — потенції й майбутнє психології і педагогіки, які свідчать, що з об'єктивної, реальної історії відростають нові пагони ...» (Сухомлинська О. Проблеми розвитку особистості в історичному контексті психології та педагогіки // Шлях освіти. — 2006. — № 2. — С. 45).

розвитку суспільства, ґрунтується на реальному рівні освіченості й вихованості суспільства і конкретної особистості тощо.

Характерною особливістю розвитку позашкільної освіти як складової системи освіти на сучасному етапі є тенденція перетворення її закладів у центри виховної роботи з учнівською молоддю у вільний час. З огляду на це особливої значущості в позакласній і позашкільній сфері спілкування учнівської молоді набувають клуби, що зумовлено насамперед їхньою унікальною специфікою: клуби для учнівської молоді водночас є малою групою, товариством ровесників, об'єднанням за ін-

Ніна ОСТАНІНА

Особливості організації клубної роботи з учнівською молоддю на початку XX ст.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. визначає освіту як основу розвитку особистості, суспільства. Для української педагогічної думки нині є актуальним виховання підрастаючого покоління — інтелектуального, духовного й економічного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина України. Розглядаючи виховання як соціальний процес, О. Сухомлинська зазначає, що виховний процес відображає стан